

Milyen szerepet kaphat az El Sistema programjának alkalmazása Magyarországon?

Problémafelvetés

Zenei tanulmányaim alatt állandóan foglalkoztatott az a kérdés, hogy hogyan lehetne lehetőséget teremteni a zenélés örömeinek megtapasztalására olyan gyerekeknek, akik – elsősorban szociális körülményeik miatt – kimaradnak a zeneiskolai oktatásból. Pedagógiai tanulmányaim során ismerkedtem meg a venezuelai El Sistema-val, éppen abban az évben, amikor Magyarországon is elindítottak egy kísérleti programot az El Sistema módszereit használva, amelyet később Szimfónia programnak neveztek el. A zeneiskolai tanárok részéről felmerült az a kérdés, hogy van-e helye az El Sistemá-nak a magyar zeneoktatásban. Erre a felvetésre szakdolgozat keretében próbáltam választ találni.²

Dolgozatom írása közben a következő kérdésekre kerestem a választ:

- Mi az El Sistema ihlette programok célja, milyen környezetben használják, kikkel foglalkoznak? Vannak-e Magyarországon is hasonló szociokulturális különbségek, mint azokban az országokban, ahol az El Sistema ihlette programokat alkalmazzák?
- A zeneiskolai oktatás minden magyar gyerek számára hozzáférhető-e? Ha esetleg nem, akkor milyen okok állhatnak ennek a hátterében?
- Milyen erősségei, lehetőségei, gátló tényezői vannak a magyar adaptációnak?
- Milyen hiányok mutatkoznak a két rendszerben? Hogyan lehetne ezeket a hiányosságokat betölteni? Milyen lehetőségek vannak a két program egymás melletti működésére, illetve együttműködésére?³

Mivel a céloom egy El Sistema ihlette program helyének és szerepének keresése Magyarországon, ahol működő zeneoktatási rendszer van, ezért elsősorban az ilyen országokban működő programokat tanulmányoztam.

A szöveges források mellett dokumentumfilmek, koncertfelvételek segítségével betekintést nyerhettem több ország programjainak tanítási folyamatába, repertoárjába, a résztvevők sokszínűségébe. Továbbá annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy szükség van-e Magyarországon egy El Sistema ihlette program bevezetésére, a közoktatásban és az alapfokú művészetoktatásban résztvevő, zeneoktatásban már részesülő magyarországi tanulók adatairól az Oktatási Hivatal és a KSH információs rendszerében tájékozódtam.

A szakirodalom feldolgozása során úgy éreztem, hogy kérdéseim árnyalt megválaszolásához szükséges lenne néhány magyarországi szereplővel, képviselővel is

¹ LFZE, MA, zeneismeret – ének-zene szakos tanár

² Kecskés D.-Vértesy Júlia (2016): A venezuelai El Sistema magyarországi alkalmazásának lehetőségei. Szakdolgozat. Témavezető: Dr. Deszpot Gabriella. LFZE. 48. E tanulmány a szakdolgozat újra szerkesztett változata, amely a témavezető mentorálásával készült.

³ Kérdéseim megválaszolására több nagyon tartalmas forrást is találtam a világhálón, amelynek egy része idegen nyelvű. Az online források az El Sistemáról és az El Sistema ihlette programokról szólnak, illetve az El Sistema-ihlette programok honlapjain (pl.: www.elsistemausa.org, stb.) is sok fontos információ érhető el, amelyeket szabad fordításomban és értelmezésemben beillesztettem a dolgozatba.

megismerkednem, ezért személyes interjút készítettem *Bátki Mártonnal*, a Szimfónia program dél-dunántúli koordinátorával és *Szádeczky-Kardoss Gézával*, a program zenei koordinátorával, zenetanárával. *Szádeczky-Kardoss Géza* vezetésével személyesen részt vehettem a szendrőládi és tarnabodi program foglalkozásain, megfigyelhettem a tanulókat, a tanítási környezetet és a tanítás folyamatát.⁴

Az El Sistema Venezuelában

Az El Sistema Venezuela zeneoktatási rendszere 1975 óta.⁵ A program alapítója *José Antonio Abreu*, zenész, közgazdász és egykori kormányminiszter. Ez a zeneoktatási rendszer a hangszer technikai birtoklását, a zenei ismeretek megszerzését nem célnak, hanem eszköznek tekinti kulturális és gazdasági problémák kezelésére. Az El Sistema a zeneoktatáson keresztül lehetőséget ad az elszegényedett családokban élő gyerekek társadalmi mobilitására.

A program célja a mélyszegénységben élő gyerekek társadalmi integrációja. A rendszer szellemi atyjának alap gondolata: a klasszikus zenekar és a társadalom működése hasonló, melyben az egyén hozzájárul a közös célok eléréséhez.⁶ A zenekarban való játék növeli a gyerekek precizségét, állhatatosságát és felelősségtudatát. A közös zenélés egymásra utalt állapot, aminek művelése közben fejlődik a gyerekek érzékenysége és szolidaritása, elkötelezetté válnak a közösség irányában és a közös cél elérése érdekében.

Az El Sistema sikerének egyik tényezőjeként említik, hogy kizárólag támogató, útmutató nevelési módszereket alkalmaznak, elsősorban a dicséretet, a bátorítást, a példaképet, a jó példát és a siker átélésének lehetőségét.

„A gyerekek sokkal többet tudnak kihozni magukból, pontosan azért, mert ebben a kultúrában nem a kritika, hanem a biztatás uralkodik. Ez a kultúra nem a hibát keresi.” – mondta *Sir Simon Rattle* az El Sistemáról készült dokumentumfilmben.⁷

A bátorítás mellett a példamutatás eszköze is kiemelt fontosságú a programban. Példaképként elsősorban a tanáruk áll előttük, de az ügyesebb, nagyobb diákok is lehetnek példaképek. A tanár nemcsak nevelőjük és oktatójuk a gyerekeknek, hanem társuk is. Nemcsak a kisebb csoportokban történő gyakorlás során találkoznak velük, hanem a zenekari próbákon is részt vesznek, velük játszanak. Ez a közösségvállalás fontos része a tanárok és diákok közötti bizalom kialakulásának, és a közös produkció létrehozásán való fáradozás a legalkalmasabb arra, hogy a diákok kövessék tanáruk példáját. A tanárok mellett az ügyesebb vagy idősebb gyerekek is a kisebbek példaképei. A csoportokat nem évfolyamok szerint osztják be, így különböző korú és képességű gyerekek vesznek részt az órákon, és a kisebbek a nagyobb, vagy több ideje zenét tanuló gyerekek példáját követik a hangszerjáték és a viselkedés területén is. Az El Sistemában dolgozó pedagógusok azt is kiemelik, hogy a nagy csoportlétszám miatt sokszor a diákok segítenek egymásnak a közös gyakorlások és órák folyamán, amíg a tanár egy másik társukkal foglalkozik.⁸ Így a tanulói munkaforma frontális és csoportmunka is egyben.

A siker megélésnek lehetőségére különösen nagy hangsúlyt fektetnek. Ennek érdekében gyakran szerveznek nyilvános koncerteket a zenekaroknak, ahol a szülők, családtagok, barátok előtt játszanak a gyerekek.

⁴ A Szimfónia program működésének saját helyszíni megfigyelése, 2016. március 3. Szendrőlád, 2016. március 4. Tarnabod

⁵ Irene Caselli: Jose Antonio Abreu, Venezuela's musical visionar, BBC News, 2013 <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-25201492> Hozzáférés: 2015. december 8.

⁶ Jose Antonio Abreu: A gyerekekről, akiket megváltoztat a zene, TED2009 https://www.ted.com/talks/jose_abreu_on_kids_transformed_by_music/transcript?language=hu Hozzáférés: 2015. december 8.

⁷ Tocar y lochar (Zenélni és küzdeni), Alberto Arvelo, 2006 https://www.youtube.com/watch?v=_M7JUyt6oVA Hozzáférés: 2016. március 21.

⁸ *El Sistema: a világhírű zenepedagógiai rendszer elméletben és gyakorlatban*, (nyilvános szakmai műhely) Zeneakadémia Solti Terem 2014. november 10.

Az El Sistema tanulásszervezésének központjában a zenekari zenélés áll, ami a rendszer célja és eszköze is egyben. Természetesen nem indulhat a zeneoktatás egy szimfonikus zenekar összpörájával, azonban a közösségben való alkotás alap gondolata végigvonul az oktatásszervezésben.

Az oktatás helyszíne mindig a gyerekek lakóhelyéhez közel esik, legtöbbször egy általános iskola épületében kap helyet. Iskola utáni program, a legtöbb helyen heti hat alkalommal, napi négy órát töltenek ott a gyerekek. Minden nap a zenekari szólamuk szerint csoportokban kezdik a tanulást (az idő 45%-a), melyet közös zenekari próba követ (az idő 45%-a). Kevés zeneelméletet, zeneirodalmat is tanulnak, ez az ott töltött idő kb. 10%-a.⁹

A repertoárjuk elsősorban nyugat-európai klasszikus szimfonikus zenekari művekből áll, de az utóbbi években a kortárs helyi zeneszerzők műveire is nagyobb figyelmet fordítanak. A helyi kultúra zenéje az első néhány tanulóévben kap kiemelt szerepet, népi hangszereket is bevonnak a tanulás folyamatába.¹⁰

A zenekar hierarchikus rendszerébe való beilleszkedés a gyerekeknek fontos tapasztalat lehet, hiszen felnőttként egy nagyobb cégnél elhelyezkedve hasonló felépítésű rendszerbe kerülhetnek. A zenekari tapasztalatok sokat segíthetnek abban, hogy hogyan kommunikáljanak, hogyan végezzék a feladatukat, és megtanítja őket arra, hogy a legegyszerűbb feladat helyes elvégzése is ugyanolyan fontos egy szervezet működéséhez, mint a magasabb beosztásban dolgozók feladatai.

Az El Sistema megjelenése a világ országaiban

Az El Sistemát megismerve egyre több országban kezdték el alkalmazni a csoportos zeneoktatást, a zenekari zenélés eszközt szociális nevelés céljából. A világon ma 55 országban összesen 237 program kötődik az El Sistemához (lásd az 1. ábrán).

1. ábra Az El Sistema rendszer által ihletett programok helyszínei a világban
(ábra: Kecskés D.-Vértesy Júlia¹¹)

Ezen programokról elmondható, hogy általában nagyvárosok általános iskoláiban működnek. Az iskolák tanulói között sok olyan gyerek van, akiknek a szülei nem abban az országban születtek, és sokan közülük az ország hivatalos nyelvét második nyelvként beszélik. Németországban és Angliában kiemelt szempont, hogy segítsék az idegen kultúrából

⁹ Creech, A.; González-Moreno, P.; Lorenzino, L.; Waitman, G.: *El Sistema and Sistema-Inspired Programmes* Sistema Global, 2013 <http://sistemaglobal.org/literature-review/full/> Hozzáférés: 2015. december 10.

¹⁰ Creech, A.; González-Moreno, P.; Lorenzino, L.; Waitman, G.: *El Sistema and Sistema-Inspired Programmes* Sistema Global, 2013, 106. oldal <http://sistemaglobal.org/literature-review/full/> Hozzáférés: 2015. december 10.

¹¹ Készült a Google Térkép alkalmazásának segítségével.

érkező családok gyerekeinek beilleszkedését, amihez kiváló lehetőséget nyújt a német vagy angol gyerekekkel való közös zenélés. A programok nyitottak bárki számára. Az oktatás és a hangszer használata ingyenes a gyerekek számára.

A Sistema Global kutatói több szempontból tanulmányozták az El Sistema adaptációjának sikerét. Azokban az országokban, ahol a program alapja nem állami támogatás, ott nagyon fontos, hogy kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkezzenek. Partnerként működhetnek együtt szimfonikus zenekarokkal, művészeti szervezetekkel, magas szintű oktatási szervezetekkel, konzervatóriumokkal, szociális szervezetekkel. A siker kulcsa a kommunikáció a partnerekkel, a rugalmasság és érzékenység a helyi környezet igényeihez.

A helyi közösséggel való rendszeres kapcsolattartás fontos része a program sikerességének. Ezt segítik a rendszeres közösségi koncertek, a családok bevonása a programba, az önkéntesség lehetősége, a közösségi zenekar és énekkar létrehozása – így a program az élethosszig tartó tanulás központjává válhat.¹²

Az eredeti El Sistema rendszer adaptációjakor fontos megvizsgálni azt is, hogy milyen társadalmi, gazdasági és kulturális különbségek vannak Venezuelához képest, és a helyi problémák megoldásához alakítani a programot. Az *USA-ban, Németországban és az Egyesült Királyságban* legtöbbször azon gyerekeket akarják megszólítani a programokkal, akiknek a családja migrációs háttérrel rendelkezik, ezért más kulturális környezetben nőnek fel és gyakran szegregált lakóközösségekben élnek. A program célja ott elsősorban az integráció segítése. Elkülönült vagy szegregálódó helyen élő gyerekeket Magyarországon elsősorban a 2000 fő lakosságszám alatti falvakban, vagy a nagyvárosok elszegényedett részeiben láthatunk.¹³ Itt a szociokulturális különbségek nem az idegen országba költözés miatt vannak jelen, mégis sok hasonlóságot mutatnak.

A magyar zenei nevelés formái, intézményes keretei

Venezuelában országos szintű zeneoktatás az El Sistema elindulásával kezdődött. 1975 előtt csak egy szimfonikus zenekar működött az országban, melynek tagjai nagyobb részben külföldi zenészek voltak.¹⁴ A venezuelai zeneoktatás alap gondolata – a zenetanulás minden gyerek számára elérhető legyen anyagi és szociális helyzetétől függetlenül, a teljes személyiség formálása érdekében – Kodály gondolataival rokon: „A közösségi ember formálásához egyetlen tantárgy sem járul annyival, mint a jól vezetett ének.”¹⁵

Kodály zenepedagógiai elképzeléseinek egyik legfontosabb képviselője az 1950-ben elinduló emelt szintű éneke-zene oktatással működő általános iskola, ahol a diákok órarendjében minden tanítási napon szerepel az énekóra, emellett kórusmunka és sokszor a zeneiskolákhoz kapcsolódva hangszeres tanulmányok is kiegészítik a képzést.¹⁶ A mindennapos énekóra szakmailag és pedagógiaiilag jól képzett tanárok mellett a gyerekeknek esztétikai, érzelmi és értelmi fejlődésükhöz kiemelkedően jó lehetőséget biztosít. Mivel az aktív zenélés megtapasztalása az emberi hangon keresztül történik, ezért nem akadály a hangszeres hiánya, mindenki számára hozzáférhető lehet. Sajnos az ének-zene emelt tantervű osztályok száma az utóbbi években rohamosan csökkent.

Napjainkban az alapfokú zeneművészeti nevelés célja a hangszer vagy énekhang megszólaltatásához szükséges technikai készségek és egyéb zenei ismeretek elsajátítása, az

¹² Creech, A.; González-Moreno, P.; Lorenzino, L.; Waitman, G.: Venezuela and Local Contexts in *El Sistema and Sistema-Inspired Programmes*, 107. o. Sistema Global, 2013 <http://sistemaglobal.org/literature-review/full/> Hozzáférés: 2015. december 10.

¹³ Herczeg Béla: Szimfónia program: A zenekar, mint szociális eszköz – Módszertani kiadvány, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 2016

¹⁴ Jose Antonio Abreu: A gyerekekről, akiket megváltoztat a zene, TED2009 https://www.ted.com/talks/jose_abreu_on_kids_transformed_by_music/transcript?language=hu Hozzáférés: 2015. december 8.

¹⁵ Kodály Zoltán: Visszatekintés, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1974, 318. o.

¹⁶ Szögi Ágnes: „Ez az iskola valaha Kecskemétnek dicsősége lesz” Kodály Intézet, Kecskemét, 1994

önálló tanulás képességének fejlesztése, az esztétikai nyitottság kialakítása és az egyetemes kultúra, európai műveltség, nemzeti, népi hagyományok megőrzésének átadása. Az alapfokú művészetoktatás tantervi programjában ezek mellett azt olvashatjuk, hogy a zeneművészeti képzés kiemelten fejleszti a közösséggel való együttműködés képességét, az érzelmi és társas intelligenciát.¹⁷

A zeneiskola keretein belül a közösséggel való együttműködés csak korlátozott mértékben valósulhat meg. A képzés központjában az egyéni hangszeres órák állnak, ahol a zenélésen keresztül valóban fejlődik a gyerekek érzékenysége, azonban a társas intelligencia fejlődését nem segíti elő. Sajnos kamarajátéokra sokszor szervezési nehézségek miatt nem kerül sor. Zenekarokba pedig csak több éves hangszeres tanulás után kerülnek a gyerekek. Így a közösségi zenélés élménye elmarad, a társas intelligencia fejlesztésének mértéke pedig csekély.

1. kép: A Szimfónia program egyik tanulója¹⁸

A kiterjedt zeneiskolai hálózat államilag támogatott képzésének köszönhetően Magyarországon minden gyereknek lehetősége van zenei szakoktatásban tanulni. A KSH információs szolgáltatásából kért adatain alapuló számításom szerint a 2014/2015-ös tanévben az általános iskolás tanulók 26,8 %-a tudott élni művészeti oktatásban való részvétellel, az 1.219.508 tanköteles gyermek 8,9%-a tanul zeneművészeti ágon. Az alapfokú művészetoktatási intézményekbe beiratkozott tanulók 9,7%-a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű. Ez az arány a közoktatási intézményekben jóval magasabb: 16,2%. A művészetoktatásban részt vevő nehézsorsú gyerekek alacsony arányából láthatjuk, hogy a hátrányos helyzetű tanulók térítési díj mentessége önmagában nem teremti meg a lehetőségét a művészetoktatásban való részvételüknek.

A zeneiskolába beiratkozottak több mint 80%-a a városokban tanul, mivel a zeneiskolák nagy része ilyen típusú településen található. Magyarország legszegényebb települései 2000 fő lélekszám alatti, szegregálódott települések. Ezek az ország belső vagy külső periferiáján találhatóak, távol a városoktól, rossz közlekedési hálózattal, a lakosság nagy része alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, a munkaerőpiacról kiszorult.¹⁹ A magyar zeneiskolai rendszerben lehetőség van tandíjmentességre, de a legtöbb iskolában – ugyan elég alacsony – hangszerhasználati hozzájárulást kérnek minden tanulótól, aki nem saját hangszer

¹⁷ Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja – Zeneművészeti ág, Magyar Közlöny, 2011/8.

¹⁸ A kép forrása: Herczeg Béla: Szimfónia program. A zenekar, mint szociális eszköz – Módszertani kiadvány, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 2016

¹⁹ Herczeg Béla: Szimfónia program: A zenekar, mint szociális eszköz – Módszertani kiadvány, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 2016

használ. A szegénységben élő családoknak ez az összeg is jelentősnek, így kifizethetetlennek számít. A gyerekek zeneiskolába íratása egyfajta hagyományhoz, vagy gondolkodásmódhoz kötődik, ez ritkán ér el a hátrányos helyzetű családokhoz. Emellett az iskolától való eltávolodás is megfigyelhető ezekben a családokban, mert a problémákkal küszködő gyerekekről sok esetben csak rosszat hallanak. Emiatt zárkóztak az oktatási intézmények felé.

Vizsgálódásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy az előbb említett okok miatt alacsony a hátrányos helyzetű tanulók száma a zeneiskolákban. A nehéz szociális körülmények között élő gyerekek felkeresésére és hivatalos zenetanítási programban való tartására nincsen megfelelő eszköz a zeneiskolák kezében.

Magyarországi kezdeményezések az El Sistema alapján. A Szimfónia program

Krónika

2011 nyarán *Hoffer József* jezsuita atya és *dr. Kupper András*, a *Symphonia Alapítvány* elnöke kezdeményezésével a Párbeszéd Házában előkészítő megbeszélések zajlottak az El Sistema hazai alkalmazásáról. A megbeszéléseken részt vett *Bátki Márton* és *Szádeczky-Kardoss Géza*,²⁰ akik 2013 júniusában, Monoron vezettek egy hathetes zenetábort a *Tabán Integrációs program* keretében. Céljuk az El Sistema módszereinek kipróbálása magyarországi környezetben, mielőtt egy ilyen programot több iskolában is elindítanának. *Bátki Márton* mellett önkéntes munkával vett benne részt édesapja, *Bátki László*, majd többen csatlakoztak hozzájuk ismeretségi körükből.

2013. október közepétől a *Magyar Máltai Szeretetszolgálat* anyagi támogatásával folytatódott a monori zenetanítás.

2014 szeptemberétől Európai Unió forrásból Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon összesen 15 helyszínen indult el a program: *Tarnabodon, Tarnasárányban, Miskolcon (két iskolában), Parasznyán, Szendrőladon, Alsózsoltán, Felsőzsoltán, Pécsen, Barcon, Darányban, Magyarmecskén, Bogádmindszenten, Gyulajon és Szakályban*. Sajnos az egy éves pilot program végén a dél-dunántúli iskolák közül háromban abba kellett hagyni az oktatást a távolság és egyéb nehézségek miatt.

2015. augusztus végéig szólt az uniós támogatás. Ennek a keretén belül pedagógus továbbképzést tartottak és pedagógiai programot írtak.

2015 szeptemberétől a Szimfónia program működtetése a Magyar Máltai Szeretetszolgálathoz és a *Symphonia Alapítványhoz* került. A *Symphonia Alapítvány* által működtetett programok alapítványi művészetoktatási intézményekként működnek tovább.

A Szimfónia program működése

A Szimfónia program, mint minden El Sistema ihlette program, szociális program. Célja a társadalmi mobilitás elősegítése és a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrációja, ezért csökkenteni kívánja a korai iskolaelhagyások és a lemorzsolódások számát. Ennek érdekében igyekszik sikerélményhez juttatni azokat a gyerekeket is, akik a hagyományos iskolai keretek között nem jutnak sikerhez; fejleszteni a szociális és kognitív készségeket, növelni a gyermek tudásvágyát. Ennek következtében nő a gyerekek önbecsülése, ami erősíti a közösséghez való tartozás érzését, így hozzájárul a társadalmi integrációhoz.

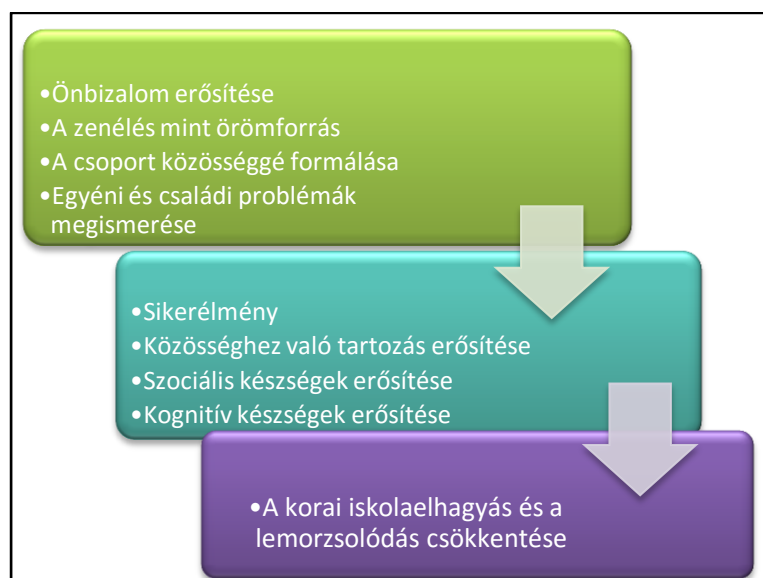
²⁰ A 2014 szeptemberében induló Szimfónia program zenei koordinátora. Egy évig önkéntesként dolgozott Bolíviában egy El Sistema ihlette programban.

2. ábra: A Szimfónia program motorjának alkotóelemei²¹
(Forrás: Symphonia Alapítvány)

Ezen távlati célok eléréséhez közelebbi célként tűzik ki, hogy minden egyes tanórán a zenélés örömforrás legyen minden gyerek számára, az önbizalom növelése érdekében szereplési lehetőséghez juttassanak minden gyereket (koncerteken, vagy akár csak az óra keretein belül), a csoportot közösséggé formálják, az egyéni és családi problémákat megismerjék.

Tanítási módszereiben a venezuelai mintához hasonlóan a dicséretet, példaállítást, sikerélményt és a csoportban való tanulást használja céljai eléréséhez. Az előző részben tárgyalt célok eléréséhez használt eszközöket kívánom most részletesebben tárgyalni és szemléltetni a 3. ábra segítségével.

3. ábra A Szimfónia program célrendszerének lépcsői
(ábra: Kecskés D.-Vértesy Júlia)

²¹ Szn.: A Szimfónia Program, Symphonia Alapítvány <http://symphonia.hu/alapitvanyrol-bovebben>. Hozzáférés: 2016. április 13.

Első szintű, második szintű és harmadik szintű célnak nevezem azokat az eredményeket, amire szükség van a program sikerének elérése érdekében: segíteni a hátrányos helyzetű családok gyerekeinek társadalmi mobilizációját.

Az első szintű célok csoportjába tartozik az önbizalom erősítése. A program által foglalkoztatni kívánt gyerekek az iskolai oktatásban kevés pozitív visszajelzést kapnak teljesítményükkel kapcsolatban. A tanulási, figyelési és viselkedési problémák háttérben személyes szociális bajok állnak, ezen okok kifejtésével egy későbbi részben foglalkozom. Az iskolában való mulasztások miatt kapott elmarasztalások, a dicséret hiányának hatására a gyerekekben torz önkép alakul ki, amely súlyos önértékelési problémákhoz és önbizalomhiányhoz vezet. Ennek hatására gyakran agresszívvá válnak, ami újabb megrovásokhoz, ez pedig a negatív énkép megerősítéséhez vezet.²² Az önbizalom erősítése érdekében a Szimfónia programban dolgozó tanárok első feladata, hogy elfogadó, bátorító légkört teremtsenek a foglalkozásokon. Különösen figyelnek az iskolában „nehéz esetnek” tartott gyerekek önértékelésének javításán, ezt sok dicsérettel érik el.

A csoportos zenetanítás első feladatai közé tartozik a csoport közösséggé formálása. Ahogyan látni fogjuk, a Szimfónia programot elsősorban olyan iskolákban indították el, ahol a tanulók nagy százaléka halmozottan hátrányos helyzetű. A program nyitottsága miatt azonban olyan gyerekek is részt vehetnek a foglalkozásokon, akik más szociális háttérrel rendelkeznek. Az ő jelenlétük fontos eleme az integrációs célok megvalósulásának. Emellett azonban fontos szem előtt tartani azt, hogy a különböző szociális háttérrel rendelkező gyerekek között nehezebben születnek barátságok, az iskolán belül is más közösségekhez tartoznak (pl. egyikük tagozatos osztályba jár, míg a másik hagyományos tanrendűbe, ezért nincsen közös órájuk). A befogadó légkör és a tanár türelme, segítsége a lemaradó diákokkal szemben példaértékű a gyerekek számára, így az elfogadást magukon is megtapasztalva ők is megnyílnak a társaik felé, könnyebben elfogadják egymást. A koncertekre való készülődés és a fellépés közös élménye a tapasztalatok szerint fontos közösségépítő erővel bír. A Szimfónia program módszertani kiadványában arról is olvashatunk, hogy egy év alatt is kialakult a gyerekekben egy „szimfóniás öntudat”, amit a külföldi adaptációknál is említett egyenpóló, egyenkarkötő is erősít. A nagyobb közösséghez tartozás élményét az évente többször megrendezett régiós és országos koncertek, találkozók, nyári táborok segítik.

Nehéz feladata a zeneiskoláknak is, hogy a zenélés mindig örömforrásként álljon a gyerekek előtt. A kamarazenélés és a zenekari játék élménye új lendületet adhat a zenélés abbahagyásán gondolkodó diákoknak. Az El Sistema ihlette programok már a hangszeres tanulmányok kezdetén is a közös zenélés együttes hangzásának örömeivel érik el, hogy örömmel zenéljenek a gyerekek. Az oktatás utánzásos formában kezdődik, a kottával csak később találkoznak a gyerekek. Néhány ismert gyerekdal dallamának gyors megtanulása nagy sikerélményhez juttatja a gyerekeket, így lelkesítve őket a további tanulásra.

A gyerekek iskolai problémáinak háttérben legtöbbször családi problémák is állnak. Ahhoz, hogy megfelelően tudják segíteni a gyerekeket, szükség van ezen problémák megismerésére. Egy iskolában a Szimfónia program elindításának feltétele a szociális munkás jelenléte. Ez nagy különbség a venezuelai rendszer és az El Sistema ihlette programok működéséhez képest. A külföldi adaptációban beszélnek arról, hogy segítség, ha kapcsolatban állnak a programok szociális szervezetekkel, de a zenetanárok mellett álló szociális munkás jelenléte a magyarországi programban kiemelt, fontos szerep. A szociális és családi problémák felkutatása nagy részben az ő feladata. Mellette a zenetanárnak is fontos szerepe van benne, hiszen előfordulhat, hogy vele osztja meg könnyebben a problémáit a tanuló. Ezért elengedhetetlen a jól működő kommunikáció közöttük. A családi háttér megismerése érdekében arra biztatják a zenetanárokat, hogy egy-egy alkalommal a szociális munkással együtt kísérik haza a tanulót, és tartsanak egy kis házikoncertet. Ez lehetőséget adhat a

²² Gyerekek az utolsó padosorból, Interjú Bátki Mártonnal; Demeter Mátyás, Ballai Vince, Video Abcúg. 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=DSQxLYjk0Iw> Hozzáférés: 2016. január 12.

pedagógus részéről a lakókörnyezet megfigyelésére és a szülőkkel való megismerkedésre, beszélgetésre.

4. ábra: A Szimfónia program célrendszere és a célok elérésére használt eszközök
(ábra: Kecskés D.-Vértesy Júlia)

Helyszín és a programban részt vevő diákok

Az El Sistemához hasonlóan az oktatás helyszínéül Magyarországon is a lakóhelyükhöz közel eső általános iskolát választották a résztvevők számára. Mivel a Szimfónia program elsősorban szociális program, ezért olyan területeken található iskolákban indították el, ahol nagy számban élnek alacsony iskolai végzettségű és a munkaerőpiacról kiszorult emberek. Ilyen területek általában a városoktól messzebb eső falvak (megyehatárok vagy az országhatár közelében), vagy a nagyobb városok szegényebb lakóövezeteiben találhatóak. Ezek elkülönült területek, a közeli iskolába szinte csak az itt lakó családok gyerekei járnak. Az ilyen szegregálódó iskolák tanulói nehezen felelnek meg az iskolai elvárásoknak, gyakori a korai iskolaelhagyás és a lemorzsolódás.²³

A zeneóráknak helyet adó iskolák és a Szimfónia program munkatársai közötti együttműködés és állandó kommunikáció elengedhetetlen. A zenei foglalkozások számára a megfelelő helyszín két, lehetőleg egybenyitható, de mindenképpen egymáshoz közel eső terem, amit a gyerekek a sajátjuknak érezhetnek, feldíszíthetnek.

A Szimfónia program, mint minden El Sistema ihlette program, mindenki számára nyitott. Mivel elsősorban olyan iskolákban indították el, ahol a gyerekek nagy százaléka halmozottan hátrányos helyzetű, ezért kevesen vannak, akik jobb családi háttérrel rendelkeznek. A program szempontjából azonban fontos és hasznos az ilyen gyerekek részvétele.

A 2014 szeptemberétől dél-dunántúli és észak-magyarországi településeken elinduló programban iskolánként 20-30 gyerek jelentkezésére számítottak a szervezők. A zenélni

²³ A Szimfónia program intézményi bevezetése és megvalósítása – Módszertani kiadvány, Szimfónia program, 2016.

vágyó gyerekek száma felülmúlta a várakozásokat: volt olyan iskola, ahol több mint százan jelentkeztek.²⁴ Az első évben 500-600 gyerek járt folyamatosan a zeneórákra, összesen 1200 gyerek vett részt legalább négy hónapig a programban, és voltak, akik csak érdeklődőként jelentek meg a foglalkozásokon.

A program munkatársai: zenetanárok, szociális munkások, vezetők és önkéntesek

A program zenetanárok és szociális munkások szoros együttműködésére épül, önkéntesek bevonásával. A zenetanár kiválasztásakor az elsődleges szempont a szociális készségek, a program iránti elkötelezettség és a magas fokú együttműködési képesség. A programban végzettséggel rendelkező zenetanárok és bizonyítható zenei tapasztalatokkal rendelkező emberek tanítanak. A program egyik koordinátora elmondta, hogy a 2013 nyarán tartott hathetes *monori program* tapasztalatai alapján egyértelmű volt, hogy elsősorban nem a szakmai tudás, hanem a szociális érzékenység számít a tanárok részéről, ezért a kiválasztásuk is ez alapján történt.²⁵

Mivel ez a program nem professzionális zenei képzésre törekszik, és a programban tartás elérése érdekében fontos a személyes kötődés a tanár felé, emellett abban a kultúrában, ahol a gyerekek felnőttek a belenevelődés a legtermészetesebb tanulási folyamat, ezért a szociális készségek előnyben részesítését a magas szintű szakmai tudás ellenében célszerű választásnak tartom.

A tanárok évente négy, öt szakmai műhelyen, csapatépítésen vesznek részt. A szervezők nagyon fontosnak tartják a tanárok tapasztalatait és visszajelzéseit a program fejlődése szempontjából, emellett az egymás közötti tapasztalateszerésnek is fórumot adnak. A szociális munkással való állandó egyeztetés és a legalább kéthavonta tartott közös megbeszélések állandó önreflexióra is készítetik a tanárokat, amely a szakmai fejlődés legfontosabb eleme.

A szociális munkásoktól kettős feladatot várnak el: iskolai és terepi munkát. A program megkezdésekor szükséges feltérképeznie az adott területen működő szociális szervezeteket, akikkel a munkája folyamán is kapcsolatban marad. Nagy szerepe van a családok és az iskola közötti kapcsolattartásban. Segíti a szülőket abban, hogy elérhessék a nekik járó juttatásokat. Az iskolában fontos az állandó kommunikációja a tanárokkal, ezért kiemelt feladatuk, hogy beépüljenek a tantestületbe. Egy év után a legtöbb helyen a tanárok már a tantestület teljes értékű tagjaként tekintenek a Szimfónia program szociális munkására, és sokszor tanácsot kérnek tőle – nem csak a programban részt vevő tanulókkal kapcsolatban. A foglalkozásokon is részt vesz segítve a zenetanár munkáját. A zenetanárok és szociális munkások kommunikációjának minőségén múlik a program sikere. A programban részt vevő gyerekek szülei zárt közösségben élnek, és nehezen nyitnak iskolai és egyéb szervezeti programok felé. A szociális munkások feladata, hogy a szülőket közelebb vigye a programhoz, és segítsen a tanárok és a szülők megismerkedésében.

A programban részt vevő 32 tanár és 15 szociális munkás működését egy ötfős csoport irányította: szakmai vezető, a két régió koordinátora, zenei koordinátor és egy adminisztrációért felelős munkatárs.

A helyi közösséggel való kapcsolattartás fontosságára a *Sistema Global* kutatói és *José Antonio Abreu* is felhívja a figyelmet. A szülők önkéntesként való bevonása fontos része a közösséggel való kapcsolattartásnak. A korábban említett házikoncertek alkalmával a szülők büszkék lehetnek gyerekeikre, akiről esetleg az iskolában eddig csak rosszat hallottak, így elkezdnek érdeklődni a program iránt, részt vesznek az iskolai koncerteken. A szülők segítségére több formában is lehetőségük nyílik: elkísérhetik a gyerekeket rendezvényekre, segíthetnek az étkezések előkészítésében, dekoráció készítésében, részt vehetnek a

²⁴ Saját interjú Bárti Mártonnal, 2015. január 5.

²⁵ Saját interjú Bárti Mártonnal, 2016. január 5.

foglalkozásokon, ha hangszeres tudással rendelkeznek, szakmai segítséget is nyújthatnak, az óra után segíthetnek a gyerekek hazakisérésében.²⁶

A szülőkön kívül fontos a területen működő, hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozó civil szervezetekkel való együttműködés. A gyerekek számára lelkesítő volt a zeneművészeti szakközépiskolás tanulók bevonása a programba, akik közösségi szolgálat keretében vettek részt a programban: koncerteken játszottak, segítettek a zeneoktatásban, gyakorlásban, táboroztatásban.

A Szimfónia program és a tanulásszervezés

A programban a gyerekek iskolai és iskolán kívüli, zenei és nem zenei, közösségi, szabadidős, kulturális tevékenységekben vesznek részt.

Gerincét az egésznapos iskolába beépülő zeneórák adják.²⁷ Ezek délelőtt és délután is lehetnek, az órarend megszabta keretek miatt 45 percesek, hetente 2-3 alkalommal vesznek rajta részt a gyerekek. Egy csoportba általában – szintén az órarendbe való illeszkedés miatt – egy osztályból jönnek a gyerekek, de „gyűjtőiskolák” esetében előfordul olyan is, hogy a buszok induláshoz kellett alkalmazkodniuk, így az egy településen lakók alkotnak egy csapatot. Egy iskolában általában egy hangszercsoport oktatását tudták megoldani, így vagy fúvós, vagy vonós hangszereket oktatnak (tanári kapacitás miatt). Fúvós hangszerek esetében 5-8 fős, vonósoknál 10-15 fős csoportokban tanítják a gyerekeket. A hangszertechnikai alapok és egy új dallam megtanulása külön, 3-5 gyerekkel történik. Ezért a foglalkozásokon optimális esetben a szociális munkás mellett 2-4 zenetanár vesz részt. Ez azért is ideális, mert felmerülhet az igény, hogy egy-egy tanulóval rövidebb időre egyénileg is foglalkozzon egy tanár. A zenei és hangszertechnikai problémák egyéni esetkezelése mellett fontos szempont, hogy a gyakran figyelemhiánytól szenvedő gyerekek megtapasztalhassák az egyéni törődést is. Sajnos a 45 perces időkeret erre kevés lehetőséget ad, az iskolák többségében viszont megoldható, hogy tanórákról is elkérjenek gyerekeket

A zeneórákon való részvétel rendszerességétől és a képességektől függően a diákok között hamar kialakulhatnak tudásbeli különbségek. Az ügyesebbeket azonban nem célszerű elválasztani a lassabban haladóktól, hiszen nagy húzóerőt jelentenek számukra, a heterogén csoportok pedig a szociális készségek fejlődését segítik. Fontos azonban a differenciálás. A tanári irányítású kisebb csoportokban való gyakorlás mellett ennek egyik leghasznosabb eszköze a diákok bevonása a tanítási folyamatba.²⁸ Az az egyik legerősebb motivációs és önbizalom erősítő eszköz, amikor olyan felelősségteljes szerepet kapnak, mint a tanításban való segédkezés. A Szimfónia program látogatása során tapasztaltam, hogy a gyerekek sokszor spontán módon segítenek egymásnak, amivel a program célja valósul meg: a szociális érzékenység kialakítása.

A gyakori koncerteken való szereplés a másik fontos eszköze az El Sistema ihlette programoknak a sikerélmény megélésének lehetőségére. Ezeken a koncerteken mindenki fellép, nemcsak az ügyes, jó magaviseletű gyerekek.

A programnak fontos részét képezik a nem zenei tevékenységek megszervezése: kézműves foglalkozás, akadályverseny, pályaorientációs és drogpreevenációs előadások. Emellett lehetőség van közös kirándulás, mozi- és koncertlátogatás szervezésére.

²⁶ A Szimfónia program intézményi bevezetése és megvalósítása – Módszertani kiadvány, Szimfónia program, 2016

²⁷ Pósa Zoltán: Szimfónia program a szegény családok gyerekeinek – interjú Kupper Andrással <http://www.parlando.hu/2012/2012-5/2012-5-01-Kupper.htm> Hozzáférés: 2015. december 5.

²⁸ A Szimfónia program intézményi bevezetése és megvalósítása – Módszertani kiadvány, Szimfónia program, 2016

A program zenei repertoárja

A zenei repertoár alapvetően az ismert gyerekdalokra épül. A program során ezekből a gyerekdalokból készítettek olyan átiratokat, melyek zenekaron megszólaltathatók. A szólamok megírásakor arra törekedtek, hogy mindenki számára legyen megfelelő nehézségű szint, amivel be tud kapcsolódni a közös zenélésbe. Ezen kívül a gyerekek motivációjának fenntartására a zenetanárok filmzenével, helyi cigányzenével is foglalkoztak. Egy antropológus végzettségű zenetanár a gyerekektől megtanult dalokat meghangszerelve cigánybandát szervezett, ami nagy lelkesítő erővel hatott rájuk.²⁹

A célok és eredmények összevetése

Az El Sistema és az El Sistema ihlette programok célja a szociális nevelés. Kutatásom központi kérdése, hogy ez az eredeti célkitűzés megvalósul-e a Szimfónia programban részt vevő gyerekeknél.

A zene transzferhatásainak vizsgálata nem egyszerű feladat abban a környezetben, ahol a Szimfónia program folyik. A monori hathetes kísérleti periódus után a tanárok elmondták, hogy a zeneórákon már két hét után érzékelhetően nőtt a fegyelem és a gyerekek koncentrációja.³⁰ Az iskolában, a közismereti órákon tapasztalt magatartásbeli, szorgalmi, vagy tanulmányi eredményekkel kapcsolatos változások okát nem könnyű megállapítani, hiszen a program csak másfél éve kezdődött, és ezeken a településeken sokszor más iskolán kívüli programban is részt vehetnek a gyerekek (Monoron a Magyar Máltai Szeretetszolgálat tanodát, foci programot és egyéb szabadidős tevékenységeket is kínál).

A zeneórák keretein belül megmutatózó változások a következők voltak: a koncentrációs készség gyors növekedése, az önfegyelem és a csoportfegyelem növekedése, az érzelmi intelligencia fejlődése (szóbeli és viselkedésbeli finomodás). Az egyik iskolai látogatásom folyamán tapasztaltam, hogy a gyerekek igényelni kezdték a csendet, rászóltak arra a társukra, aki zavarta őket a zenélésben.

Minden településen évente legalább két koncertet szerveznek (karácsonyi és év végi koncert), melyen minden gyerek szerepel. Az év végi koncertek után sok diák tanulmányai során először kapott dicséretet az iskolai tanáraitól.³¹ Ez a tanárban való bizalmat, a tantárgyával kapcsolatos motivációt is erősítheti.

A 2013 nyarán tartott hathetes monori kísérleti program önkéntességen alapult, majd a tanév elindulásával a *Magyar Máltai Szeretetszolgálat* támogatásával működött tovább. Ezt követte a Szimfónia program, melyhez pályázati keretből a megvalósítást eredetileg három éves folyamatnak tervezték. Sajnos ez az időtartam egy évre csökkent. Annak érdekében, hogy az elkezdett munkát folytatni tudják, a tanárok és szociális munkások fizetését a *Symponia Alapítvány* és a *Magyar Máltai Szeretetszolgálat* finanszírozza. A *Symponia Alapítvány* művészeti iskolákat hozott létre, ezeknek a fenntartása könnyebb, mert normatív állami támogatásban részesülnek. A megváltozott intézményi keret miatt a tanárok egy része a hagyományos zeneiskolai oktatás módszereit szeretné ezekben az iskolákban is alkalmazni, amivel eltávolodnának a program eredeti céljaitól.

A régiós és országos koncertek megszervezése a pályázati év végével csak újabb pályázatok útján oldható meg, ebben az évben elsősorban helyi koncerteket szerveznek. Ezért különösen fontos, hogy az egyes településeken belül valóban zenekarként működjenek az iskolák, és a közös játéknak állandó időpontot tudjanak keresni.³²

Ha a Szimfónia programot mint El Sistema ihlette programot vizsgálom, a következő hasonlóságokat találok: mint szociális programok, célkitűzésük megegyezik, az ehhez

²⁹ Saját interjú Bátki Mártonnal, 2016. január 5.

³⁰ Saját interjú Bátki Mártonnal, 2016. január 5., Bátki Márton: A Szimfónia Program őszi-téli működéséről, Új Pedagógiai Szemle, 2014/1 – 2.

³¹ Saját interjú Bátki Mártonnal, 2016. január 5.

³² Saját interjú Szádeczky-Kardoss Gézával, 2016. március 3.

használt módszerek és a tanulói munkaformák (csoportos tanulás) is azonosak. A helyszín (a lakóhelyhez közel eső iskola) hasonló. Néha előfordul, hogy egy iskolában csak egy zenetanár tanít, ami az adott településen csak egy hangszercsoport tanítását teszi lehetővé, annak a folyamatát is lassítja, így az El Sistemában központi szerepet játszó szimfonikus zenekari játék csak évente néhány alkalommal, régiós koncerteken valósulhat meg. A foglalkozások gyakoriságukat tekintve a magyarországi heti két, három alkalom a venezuelai négy-hat egész délutános foglalkozáshoz képest kevés, ez a probléma is a tanári kapacitás hiányából fakad. A helyi közösség bevonására való törekvésre viszont kiemelkedően több energiát fordít a magyarországi program a szociális munkások állandó jelenlétével.

Az El Sistema oktatásszervezését a csoportos foglalkozások szocializációs hatása mellett a zeneórák gyakorisága miatt is különlegesnek tartom. A nehéz körülmények között élő gyerekeknek mindennapos elfoglaltságot biztosítanak, a zeneórák, közös próbák állandóságot hoznak az életükbe. Ha minden tanítási napon négy órát foglalkoznak zenéléssel, nincsen szükségük arra, hogy hazavigyék a hangszerüket. *Szádeczky-Kardoss Géza* Bolíviában szerzett tapasztalatról írt beszámolójában arról is olvashatunk, hogy a bolíviai emberek társaságban szeretik tölteni az idejüket, ezért az Európában megszokott egyéni gyakorlás távol áll tőlük. Nincs-e szüksége Magyarországon is az alsós gyerekeknek arra, hogy a gyakorlásban segítsék őket? A hangszerüket hazavinni Magyarországon (a hangszerhiány mellett) biztonsági szempontból sem engedik a gyerekeknek. A hangszert hetente kétszer-háromszor kézbe véve már nincs meg az a hatalmas lehetőség, mint a mindennapos zenélésben. Véleményem szerint ennek a megoldása megsokszorozná a program értékét. A mindennapos, hosszabb foglalkozások a tanárhiány mellett természetesen más problémákat is felvetnek: a hangszeres hiánya, teremhiány, az iskolák időbeosztásához való alkalmazkodás a gyerekek órarendjében.

A magyarországi hangszeres oktatás hagyományainak tekintetében pedig felmerül az a kérdés, hogy hogyan tudnak tehetséggondozással foglalkozni a csoportos oktatás ilyen szűk keretein belül. A Szimfónia program hangsúlyozottan nem tehetségkutató program, a szakmai fejlődés elé helyezi a szociális fejlődést, ezért a program keretein belül számottevően egyelőre valóban nem lehet a kiemelkedő tehetségekkel foglalkozni.

A Szimfónia program és a magyarországi zenei intézmények, szervezetek együttműködésének lehetőségei, módjai

A zeneiskolák erőssége az egyéni hangszeres órákon a személyre szabott foglalkozás a növendékekkel, képességeiknek megfelelően. Ez a lehetőség elenyésző mértékben van meg a Szimfónia programban. A Szimfónia program kiemelkedően tehetséges tanulóinak zeneiskolai tanulmányokra lenne szüksége ahhoz, hogy lehetősége legyen zenei pályát választani. Az elmúlt másfél év folyamán több tehetséges „szimfóniás tanuló” került zeneiskolákba, azonban a szociokulturális különbségekből adódó problémák miatt nem sikerült az iskolák igényeinek megfelelniük.³³ A gyerekek segítésére a két program közötti együttműködés lenne szükséges, ahol a Szimfónia program dolgozói nyomon tudják követni a zeneiskolába került diákot, szükség esetén segítséget nyújtva neki.

Ha a zeneiskolák szociális munkásokat is alkalmaznának, akkor az intézményen belül is lehetőség nyílna a hátrányos helyzetű tanulók segítésére, és olyan gyerekek elérésére, akik – a szociokulturális körülményeik miatt – nem iratkoznak be zeneiskolákba.³⁴ A csoportos zenetanítás tanulságaiból merítve hasznos lenne a kamarazenélést valamint a zenekarban való részvételt a zenetanulás minél korábbi időszakában elkezdni. A közös zenélés élménye komoly motivációt jelenthet a zenei tanulmányok abbahagyását fontolgató kamaszkorú gyerekek és fiatalok esetében, emellett az otthoni társas zene kultúráját is erősíthetné.

³³ Saját interjú Bátki Mártonnal, 2016. január 5.

³⁴ Saját interjú Bátki Mártonnal, 2016. január 5.

A Szimfónia program mindenhol általános iskolákban. A zeneiskoláknak is sok esetben működik kihelyezett tagozatuk általános iskolában. *Szádeczky-Kardoss Géza* elképzelése szerint a zenetanítás az egész napos iskolába illeszkedhetne bele, nemcsak a délutáni időszámban, hanem az órarend része lehetne azon tanulók számára, akiket beíratnak zeneiskolába. Az intézmények közötti teljes együttműködés segítene ezeken a problémákon, és így több tanuló számára is vonzó lehetne az órarendbe beépített zenetanulás lehetősége. Az egyéni órák mellett (esetleg mérsékeltebb számú egyéni órák tartásával) a közös zenélésre is könnyebb lenne így alkalmat találni.³⁵ Az ének-zene tagozatos iskolákban kivételesen jó lehetőség lenne ez arra, hogy a hangszertanulást összekössék az énekórákon tanultakkal. Az általános tanrendű iskolákban ennek segítségével fontosabb szerephez juthatnának az énekórák, a hangszeres és szolfézsórák segítségével ezekben az iskolákban is lehetőség nyílna a mindennapos zenélésre.

A zenei szervezetekkel, profi zenekarokkal való kapcsolattartás fontos része lenne a Szimfónia program működésének. Magyarország profi zenekarai mentorként működhetnének együtt az évek során létrejövő ifjúsági zenekarokkal. A koncertjeiken való részvétel az eddigi tapasztalatok szerint fontos motiváció volt a gyerekeknek, ezért a zenekarok biztosíthatnának ingyenes szakmai jegyeket a programban részt vevő gyerekek számára. A mentorálás közös koncert megszervezését is jelenthetné. Ezzel népszerűsítene a programot, emellett nagy megtiszteltetést jelentene a gyerekeknek a közös koncerten való szereplés, ami a számukra ritkán érezhető büszkeséggel töltené el őket, és szüleiket. A profi zenekarok számára hosszútávon szintén hasznos lehet az együttműködés: a gyerekek felnőtt korukban növelik a koncerteket látogató közönség számát.

Összegzés

Az El Sistema magyarországi alkalmazásának lehetőségeit azért választottam a szakdolgozatom témájának, mert a hátrányos helyzetű gyerekek társadalmi mobilitásával foglalkozó programokat fontosnak tartom az oktatásban.

Az elmúlt évtizedekben több pedagógiai kísérlet, program is foglalkozott, foglalkozik a hátrányos helyzetű tanulók társadalmi integrációjának segítségével a művészet eszközként való felhasználásával. Eddig elsősorban a vizuális művészetek segítségével vagy a komplex művészeti nevelés, mint a személyiség művészeti alapú fejlesztésével kívánták elősegíteni az esélyteremtést, ill. megvalósítani a hátránykompenzációt az egyéni megsegítésen túl.³⁶ A mai napig égetően szükség van azokra a programokra, amelyekben az aktív művészeti tevékenységeknek kiemelkedő szerepük van és folyamatszempléltűek. Az El Sistema elsősorban olyan szociális program, melynek eszköze a zenével való élményszerű foglalkozás, a közösségi zenetanulás. Célja a hátrányos helyzetű gyerekek integrációjának, társadalmi mobilitásának segítése, ezért olyan környezetben használják, ahol nehéz szociális körülmények között élnek a gyerekek, gyakran szegregált lakóövezetekben. Ilyen területek Magyarországon is találhatóak.

A világ sok országához képest Magyarországon nagy előny a kiterjedt zeneiskolai hálózat. A zeneiskola célja a művészeti nevelés, melynek egyik következménye a zenét tanuló gyerekek szociális készségeinek fejlődése. Az El Sistema és a zeneiskolai rendszer tanítási módszerében hasonló elemek vannak, de a hangsúlyok máshol találhatóak. A magyar közoktatásban alapfokon minden gyermek részt vesz ének-zeneoktatásban. Az általános iskolai osztályok ének-zene óráinak száma azonban kevés, és az első négy osztályban ritka a szakos tanár. Ezek miatt is az ének-zeneoktatás transzferhatásai nem tudnak igazán működni.

³⁵ Saját interjú Szádeczky-Kardoss Gézával, 2016. március 3.

³⁶ Lásd például L. Ritók Nóra innovatív tevékenységét az Igazgyöngy Alapítvány és AMI keretében 1999-től és kiemelten a szociális iskola modellt, ill. a Szuno projektet; a Pásztor Eszter kezdeményezte Bódvalenke Freskófalú projektet 2009-től, továbbá Deszpot Gabriella (2007) áttekintő összegzését a komplex művészeti nevelés alternatív modelljeiről és a művészeti projektek énkép erősítő hatásáról.

Ezt figyelembe véve a magyar alapfokú oktatási intézmények közül azokat vizsgáltam, amelyek emelt szinten foglalkoznak zeneoktatással: az alapfokú művészetoktatási intézményeket és az ének-zene emelt tantervű osztályokat. Az utóbbi tanulásszervezésében – csoportos, mindennapos órák, énekarban való részvétel – jobban hasonlít az El Sistema működéséhez, de eszköze nem a hangszer, hanem az emberi hang. Célja a „teljes ember”³⁷ nevelése azzal az eszközzel, hogy az ének-zene tantárgyat azonos szintre emeli a többi tantárggyal.³⁸ Ebből láthatjuk, hogy a két intézménytípus közül egyiknek sem a társadalmi mobilitás elősegítése a célja, de hozzájárulhatnak ehhez.

Az ének-zene emelt óraszámú osztályok száma drasztikusan csökken, így egyre kevesebb helyen hozzáférhető. A tagozatként való működése pedig – a szociokulturális különbségek miatt – akadályt jelent a hátrányos helyzetű gyerekek beiratkozásához. Magyarországon a legnehezebb körülmények között élő gyerekek a legközelebbi általános iskolába járnak (amiben ritka esetben működik ének-zene emelt óraszámú osztály), a zeneiskolai oktatásból pedig – a lakóhely és az iskola közötti távolság, és az intézményekkel szembeni zárkózottság következtében – sokszor kimaradnak, ezért úgy gondolom, hogy az emelt szintű zeneoktatás nem minden magyar gyerek számára hozzáférhető. Az El Sistema ihlette programok legtöbbször a helyi általános iskolákban vagy a gyerekek lakóhelyéhez közel eső helyen működnek, így teszik elérhetővé a programot a hátrányos helyzetű gyerekeknek.

Az El Sistema és a Szimfónia program céljai és módszerei megegyeznek. A magyarországi adaptáció erőssége a szociális munkások széles körű alkalmazása, amely segíti a program szociális céljának megvalósulását. Hiányosságai az egy iskolában dolgozó zenetanárok száma miatt a szimfonikus zenekari játék ritka megvalósulása, esetenként a magyar zenetanárok ragaszkodása a hagyományos zeneiskolai repertoárhoz, módszertanhoz.

A Szimfónia program és az általam vizsgált magyar zeneoktatási intézmények céljait tekintve eltérőek, ezért a Szimfónia program szélesebb körű elterjedése nem zavarná a zeneiskolák működését. A vizsgált hagyományos magyar zeneoktatás hiányosságai: nem jön létre a közös zenélés élményének megtapasztalása az első tanulóévekben, valamint nincsenek a szociális problémák megoldására szolgáló eszközök és szakemberek. A Szimfónia programból hiányzik az egyéni tehetségfejlesztés lehetősége. Ezért megfontolandó a programok együttműködésének lehetőségét kialakítani. Kiemelném belőle a Szimfónia programból zeneiskolába kerülő tehetséges gyerekekre való utólagos odafigyelést, valamint a programok közti szoros együttműködés, állandó kommunikáció és tapasztalatcsere lehetőségének megteremtését.

Az ideálisan működő Szimfónia programos iskolában a tanárok közösen is tartanak órákat, a közös produkcióra való készülés és a gyerekek személyes problémáinak megoldása mindennapos megbeszélést kíván közöttük is, és a szociális munkással is. A közös tanításról és a gyerekekről szóló konzultációk alkalmával sokat tanulhatnak egymástól a tanárok, sőt saját szakmai problémáikra is választ találhatnak a beszélgetések folyamán és ez a zeneiskolai tanárok számára fontos tanulság lehet.

A dolgozat írása közben szerzett tapasztalataim alapján felmerült bennem az a kérdés, hogy vajon van-e megfelelő nyitottság a magyar zenetanároknak ahhoz, hogy együttműködjenek a közös zenélések megszervezésében. Meg tudják-e osztani a feladatokat egymással? A hangszercsoportok különbözőségét összeegyeztetnék-e, meg tudják-e keresni a mindenki számára játszható közös darabokat? Van-e igényük az állandó kommunikációra egymással és más szakemberekkel (itt szociális munkásokkal)?

Úgy gondolom, hogy ennek megoldására – a reflektív gondolkodás, a tanárok közötti állandó kommunikáció és a közös tanulásszervezés igényének kialakítására – a pedagógiai tanulmányok és továbbképzések során nagyobb hangsúlyt kellene fektetni.

³⁷ Kodály Zoltán: Visszatekintés, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1974

³⁸ Szögi Ágnes: „Ez az iskola valaha Kecskemétnek dicsősége lesz” Kodály Intézet, Kecskemét, 1994

Forrásjegyzék

Felhasznált szakirodalom

A hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók létszámadatainak statisztikai nyilvántartása, Oktatási Hivatal <https://dari.oktatas.hu/index.php?id=kozerdeku>
Hozzáférés: 2016. március 16.

Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja – Zeneművészeti ág, Magyar Közlöny, 2011/8.

Abreu, Jose Antonio: A gyerekekről, akiket megváltoztat a zene, TED2009 https://www.ted.com/talks/jose_abreu_on_kids_transformed_by_music/transcript?language=hu Hozzáférés: 2015. december 8.

Antal-Lundström Ilona: *Napló egy rendhagyó zenei tábor életéről*, Új Pedagógiai Szemle, 2014/1 – 2.

Bátki Márton: *A Szimfónia Program őszi-téli működéséről*, Új Pedagógiai Szemle, 2014/1 – 2.

Creech, Andrea; González-Moreno, Patricia; Lorenzino, Lisa; Waitman, Grace: *El Sistema and Sistema-Inspired Programmes*, Sistema Global, 2013 <http://sistemaglobal.org/literature-review/full/> Hozzáférés: 2015. december 10.

Daniel J. Wakin: *Fighting Poverty, Armed With Violins*, The New York Times, 2012 http://www.nytimes.com/2012/02/16/arts/music/el-sistema-venezuelas-plan-to-help-children-through-music.html?_r=0 Hozzáférés: 2015. december 5.

Deszpot Gabriella (2007): *A művészeti projekt, mint fejlesztő lehetőség az integrált nevelésben*. Fejlesztő pedagógia 18. évfolyam, 2007/1. 46-51.

Herczeg Béla: *Szimfónia program: A zenekar, mint szociális eszköz* – Módszertani kiadvány, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 2016

Irene Caselli: *Jose Antonio Abreu, Venezuela's musical visionar*, BBC News, 2013 <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-25201492> Hozzáférés: 2015. december 8.

Kecskés D.-Vértessy Júlia (2016): A venezuelai El Sistema magyarországi alkalmazásának lehetőségei. Szakdolgozat. Témavezető: Dr. Deszpot Gabriella. LFZE. 48

Kodály Zoltán: *Visszatekintés*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1974

Lošek, Angelika (ed): *What is Superar*, Superar <http://www.superar.eu/en/what-is-superar.html> Hozzáférés: 2016. január 28.

Pósa Zoltán: *Szimfónia program a szegény családok gyerekeinek* – interjú Kupper Andrással <http://www.parlando.hu/2012/2012-5/2012-5-01-Kupper.htm> Hozzáférés: 2015. december 5.

Szádeczky-Kardoss Géza: *Zenemisszió Bolíviában* <http://www.parlando.hu/2012/2012-2/2012-2-40.htm> Hozzáférés: 2015. december 5.

Szögi Ágnes: *„Ez az iskola valaha Kecskemétnek dicsősége lesz”* Kodály Intézet, Kecskemét, 1994

Thullner Zsuzsanna: *Mire képes egy hegedű?*, Magyar Kurír, 2014 <http://symphonia.hu/masfelol> Hozzáférés: 2016. január 12.

Thullner Zsuzsanna: *Zeneoktatással a hátrányos helyzetű gyerekekért* – *El Sistema*, Magyar Kurír, 2013 <http://www.magyarKurir.hu/hirek/zeneoktatással-hatranynos-helyzetu-gyerekekert-el-sistema> Hozzáférés: 2015. december 5.

Thullner Zsuzsanna: *Zeneoktatással a hátrányos helyzetű gyerekekért* – *monori tapasztalatok*, Magyar Kurír, 2013 <http://www.magyarKurir.hu/hirek/zeneoktatással-hatranynos-helyzetu-gyerekekert-monori-tapasztalatok> Hozzáférés: 2015. december 5.

Tóth Teréz: *A kis zenészek pesti bemutatkozásáról*, Új Pedagógiai Szemle, 2014/1 – 2.

Vas Bence: *Zenepedagógia tankönyv* PTE Művészeti Kar Zeneművészeti Intézet, Pécs, 2015

- Végh Dániel: *A zenélés váltja meg a nehéz sorsú gyerekeket* – interjú Kupper Andrással, Figaro, 2014 <http://figaro.reblog.hu/interju-az-el-sistema-jelentosegerol-kupper-andrassal> Hozzáférés: 2015. december 5.
- Végh Dániel: *Lesz-e magyar El Sistema?* Fidelio, 2012 <http://fidelio.hu/eduart/2012/06/23/lesz-e-magyar-el-sistema/> Hozzáférés: 2015. december 9.

A szerző megnevezése nélküli online források

- A programról - a zenekar, mint szociális eszköz*, Szimfónia Program <http://szimfoniaprogram.hu/> Hozzáférés: 2015. december 5.
- A Szimfónia Program*, Symphonia Alapítvány <http://symphonia.hu/alapitvanyrol-bovebben> Hozzáférés: 2016. április 13.
- El Sistema in Venezuela* <http://www.elsistemausa.org/el-sistema-in-venezuela.htm> Hozzáférés: 2015. december 5.
- El Sistema: a venezuelai csoda* <http://www.hzo.hu/cikk/el-sistema-a-venezuelai-csoda> Hozzáférés: 2015. december 5.
- Zenével a szegénység ellen* Fidelio, 2012 <http://fidelio.hu/klasszikus/2012/03/02/zenevel-a-szegenyseg-ellen/> Hozzáférés: 2015. december 9.

Felhasznált filmek

- Arvelo, Alberto: *Tocar y lochar* (Zenélni és küzdeni), 2004. <https://www.youtube.com/watch?v=M7JUyt6oVA>. Hozzáférés: 2016. március 21.
- Demeter Mátyás–Ballai Vince–Metronulo–Ká Zoltán: *Gyerekek az utolsó padsorból*. Interjú Bátki Mártonnal; Video Abcúg. 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=DSQxLYjk0Iw>. Hozzáférés: 2016. január 12.
- Ismeretlen szerzők: *Nemzeti Minimum – Próba*, Szimfónia Program <https://www.youtube.com/watch?v=nr-YOCWaQIo>. Hozzáférés: 2016. január 12.

Látogatott rendezvény

- Nyilvános szakmai műhely (2014): *Bemutató beszélgetés. El Sistema a világhírű zenepedagógiai rendszer elméletben és gyakorlatban*. Budapest, Zeneakadémia, Solti Terem, november 10.

Saját interjúk

- Kecskés D.-Vértesy Júlia (2016): *Interjú Bátki Mártonnal*. Január 5., Budapest
- Kecskés D.-Vértesy Júlia (2016): *Interjú Szádeczky-Kardoss Gézával*. Március 3., Miskolc